

Katarina Pavlić

Čovjekov odnos prema stvorenom svijetu u duhu *Laudato si*

Uvod

Papa Franjo, koji je uzeo ime velikog svetog Franje, ljubitelja stvorenog svijeta, posebno se u svom pontifikatu osvrće na problematiku odnosa čovjeka prema stvorenom svijetu. U svojoj enciklici *Laudato si*, koju je objavio 25. svibnja 2015., kao jednu od svojih prvih enciklika, papa promišlja upravo o stvorenom svijetu, o ekološkim problemima koji danas sve češće privlače našu pozornost i o načinima njihovog rješavanja. Kao što nas prve stranice Svetog Pisma pozivaju na razmišljanje o cjelokupnom stvorenju, tako i papa na samom početku svog pontifikata, poziva na promišljanje o stvorenom svijetu.

Papa naziva Zemlju našom sestrom i majkom, kao što je pjevao sveti Franjo: „Hvaljen budi, moj Gospodine, za sestru našu, majku Zemlju koja nas uzdržava i nama upravlja i izvodi plodove razne i šareno cvijeće i travu“.¹ Hvaljen budi, prve su riječi Franjine pjesme i papine enciklike, hvaljen budi, Gospodine *ti*, a ne ja, jer stalna je čovjekova težnja da proslavi sebe i sam bude gospodar svijeta te otuda dolazi i njegovo strašno iskorištavanje i uništavanje stvorenih dobara. Crkva, naprotiv, želi pozvati na jedan drugačiji odnos prema svijetu: „Hvaljen budi, moj Gospodine...“²

¹ papa FRANJO, *Laudato si. Enciklika o brizi za zajednički dom* (25. V. 2015.), Zagreb, 2015., br. 1 (dalje: LS)

² *Isto*

1. Naš odnos prema stvorenom svijetu

Što znači nazvati Zemlju našom sestrom? Ako je Zemlja naša sestra, onda smo i mi i Zemlja djeca istoga Oca. Nismo mi ti koji smo rodili Zemlju i nismo nad njom gospodari, nego smo stvorenja jednako kao i ona, štoviše, može se reći i da je ona naša majka, budući da na njoj živimo i od nje živimo, da je još veća od nas i zaslužuje naše bezgranično poštovanje. „Ta sestra jeca zbog zla koje joj nanosimo“, piše dalje papa Franjo, „zbog neodgovornog korištenja i zlorabe dobara koje je Bog stavio u nju“.³ Čovjek uništava i iskorištava zemlju za svoj probitak, a ne odnosi se prema njoj s ljubavlju i poštovanjem, kako mu je Bog namijenio. Posljedica je to palog stanja ljudskog roda i grijeha koji stanuje u ljudskom srcu, kao što piše papa Franjo: „Nasilje koje prebiva u ljudskom srcu, ranjenom grijehom, očituje se također u znakovima bolesti koje primjećujemo u tlu, vodi, zraku i živim bićima“.⁴

I pape prije Franje upućivali su na ovaj problem. Na njih se Franjo poziva i stoji s njima u kontinuitetu kad potiče na brigu za zajednički dom. Franjina ekološka duhovnost može se povezati s globalnim ekološkim obraćenjem, na koje je pozvao papa Ivan Pavao II., a i papa Benedikt ukazivao je na sve veće rane koje čovjek zadaje prirodi u modernom dobu. S papom Franjom, međutim, svijet je ušao u dosad neviđeno brze i razorne procese iskorištavanja i uništavanja stvorenog svijeta te je problematika razornog odnosa čovjeka prema prirodi danas hitnija nego ikad.

Da govor o ovome ne bi ostao samo na razini apstrakcije i teološkog promišljanja, papa prvo govori o konkretnim ekološkim problemima s kojima se suočavamo, to su: pitanje sve većeg onečišćenja zraka, nerazborito odnošenje prema otpadu, promjene koje nastaju u klimi, ekstenzivna sječa šuma i uništavanje raznih dijelova biosfere. A od ovog ne pati samo priroda, nego i ljudi. Čovjekov razorni utjecaj na stvorenje proteže se, u konačnici, i na čovjeka te mnogi, a posebice oni najsiromašniji već sad pate od

³ *Isto*, br. 2

⁴ *Isto*

posljedica šteta koje su napravljene na određenim dijelovima Zemlje. Zbog eksploatacije prirodnog okoliša do siromaštva su dovedeni mnogi mali poljoprivrednici i ribari, a onečišćenje zraka i vode uslijed ispuštanja industrijskog otpada ugrožava životne uvjete velikog broja ljudi u siromašnim zemljama svijeta. Siromašne zemlje i dalje se besramno iskorištavaju u korist bogatijih dijelova svijeta koji žive raskošno te rasipno troše, a velike kompanije i organizacije to pitanje ili zanemaruju ili čine samo prividne, manje korake k ekološki i socijalno prihvatljivijim metodama, dok zapravo ne mijenjaju svoju ekonomiju iskorištavanja u svrhu ostvarivanja profita. Ovakav odnos prema Zemlji ne samo da je moralno i teološki potpuno pogrešan, nego prijeti uništiti i samog čovjeka. Kopamo rupu ispod mjesta na kojem stojimo! A ipak, ovaj problem ne dobiva ni izbliza dovoljnu pozornost i brigu koju zaslužuje. Iako je ekološka problematika danas široko rasprostranjena i dobro poznata, ekologija se i dalje shvaća olako ili svrstava u kategoriju zanimanja nekih aktivista. Tako se i oni dobri pokušaji, koji smjeraju k promjeni razornih učinaka na okoliš, svode na romantična sanjarenja i odbacuju. No nije li vrijeme da zaista ponovno promislimo svoj odnos prema stvorenome svijetu? Nije to samo pitanje nekih „zelenih“ metoda življenja, pitanje je to koje zadire u samu srž čovjekovog bića. Kakav je naš odnos prema Zemlji i, na kraju krajeva, jednih prema drugima, i kamo on vodi?

2. Biblijski izvještaji o stvaranju

Razmišljajući o stvorenom svijetu nezaobilazan je tekst prvog i drugog izvještaja o stvaranju. U prvom izvještaju, koji se pripisuje svećeničkoj predaji, iznosi se kako je Bog stvorio svijet u sedam dana. Prva rečenica Biblije nepobitno svjedoči kako je Bog Stvoritelj čitavog svijeta: „U početku stvori *Bog* nebo i zemlju“ (Post 1,1). Bogu, dakle, dugujemo svu ljepotu i raznolikost, i sam bitak svijeta. Pisac svećeničke predaje nastavlja svoju pohvalu Bogu opisujući kako je Bog stvorio svjetlost, nebo, vodu i more, zemlju i biljke, Sunce, zvijezde i mjesec, životinje i na koncu, čovjeka, krunu svoga stvaranja, koga je stvorio na svoju sliku. Zatim je Bog predao čovjeku brigu

i zapovjedništvo nad čitavim svijetom rekavši muškarcu i ženi: „Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima!“ (Post 1,28). O kakvoj se podložnosti ovdje radi? Bog zapovijeda čovjeku da bude vladar nad svijetom, Bogu to nije mrsko, on je htio da čovjek vlada nad svijetom i bude njegov upravitelj, ali u dostojanstvu i ljubavi, pazeći na zemlju i sve njezine stanovnike, a ne u oholosti i okrutnosti, uništavajući i iskorištavajući zemlju i ljude za zlu korist. Čovjek je trebao upravljati zemljom dostojanstveno i pravedno, kao Božji sin, Božji knez u državi Božjoj.⁵ Isti je poziv izražen u drugom izvještaju o stvaranju u riječima: „Tada Jahve, Bog, načini od zemlje sve životinje u polju i sve ptice u zraku i privede ih čovjeku da vidi kako će koju nazvati, pa kako koje stvorenje čovjek prozove, da mu tako bude ime“ (Post 2,19). Pisac drugoga izvještaja o stvaranju koristi sliku privođenja životinja čovjeku da ih ovaj imenuje, a time opet govori o vlasti i gospodstvu koje je Bog dao čovjeku nad svijetom i stvorenjem. Prije nego što je Bog stvorio životinje i dao čovjeku da ih imenuje, drugi izvještaj govori o jednom bogatom vrtu koji je Bog stvorio i za kojega je naložio čovjeku da ga obrađuje i čuva (usp. Post 2,15). I papa se poziva na ove riječi kad govori o čovjekovom odnosu prema svijetu i ističe kako riječ „čuvati“ znači brinuti se, štititi, nadgledati i paziti.⁶ To je ono što je Bog zapovijedio čovjeku u odnosu na Zemlju, da ju čuva, odnosno da ju ljubi.

Međutim, čovjekov odnos prema stvorenom svijetu u ovim je izvještajima još svet i neokaljan. Prvi čovjek Postanka još uvijek participira svim svojim bićem na Božjem biću i pun je ljubavi i dobrote. No čovjek bira ne ostati u tom stanju, nego se u svojoj slobodi buni protiv Boga i odlučuje sam uzeti mjesto Boga, razlučujući dobro i zlo (usp. Post 3,5). Tako čovjek napušta Božje zakone ljubavi i dobrote, i dostojanstvenog upravljanja nad stvorenim dobrima i stvara svoj svijet, često pun svađe i nepravde, upravljan zakonima pohlepe i nasilja. Sva tri temeljna odnosa u čovjekovom

⁵ Usp. Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, Zagreb, 1996., 36.

⁶ Usp. LS, br. 67

životu, odnos prema Bogu, bližnjemu i zemlji u ovoj su situaciji promijenjeni i ranjeni, a sve zato što je promijenjena i ranjena čovjekova nutrina, zato što je čovjekov duh izopačen grijehom.

2.1. Logika grijeha

Da bih bolje predočila logiku grijeha koja stoji i iza iskorištavanja i nemara prema Zemlji, poslužit ću se djelom Johna RONALDA REUELA TOLKIENA, *Silmarillion*, u kojem on govori o neposluhu i zloći Melkora, jednog od stvorenja koji su stajali pred licem Erua, Jednog Jedinoga. Eru ili Jedan Jedinu predstavlja u Tolkienovom djelu Boga, on je stvorio Ainure i dao im da pjevaju pred njegovim licem otkrivajući im prekrasne napjeve, no onda se jedan od njih, imena Melkor, pobunio i počeo kvariti melodiju unoseći u nju svoje napjeve. Tako je nastala zbrka i disonanca u glazbi koju su Ainuri pjevali pred Eruom. Kasnije, Eru daje da glazba Ainura postane stvarnost i stvara zemlju koja se naziva Ea, a neki od Ainura poslani su na nju da ju uređuju i u nju ulože svoje sposobnosti i moći. Dok su, međutim, Ainuri uređivali zemlju i pretvarali njezinu pustoš u nastanjivu zemlju, Melkor se cijelo vrijeme miješao u njihov posao i kvario ga, uništavao sve što su učinili i palio velike vatre, i govorio im je: „Ovo će biti moje kraljevstvo. Imenujem ga svojim!“⁷

Ovi događaji puni mašte i simbolizma iznose iste one temeljne istine i principe koje prepoznajemo u našem svijetu i koje izvodimo iz biblijskih izvještaja o stvaranju: u svijet koji je Bog učinio dobrim i predivnim, zbrku unosi prisutnost zla i pobune protiv Boga uslijed koje se svijet ne poštuje i uništava, a sve zbog želje da se samoga sebe učini velikim i da se siluje svoje gospodstvo nad svijetom. To je temeljna logika grijeha.

3. Ljubav prema stvorenju

Božja logika potpuno je drugačija od toga. Od prvog grijeha pa sve do ovdje, Bog nam se nastojao objaviti i vratiti nas u svoje izvorno kraljev-

⁷ John Ronald Reul TOLKIEN, *Silmarillion*, Christopher Tolkien (ur.), Zagreb, 2018., 32.

stvo ljubavi i dobrote. On je čak sišao na svijet da bi se otkrio i svoje kraljevstvo svima otvorio. Time je Bog započeo ono što zovemo novo stvaranje i svakog čovjeka obnovio u svome Sinu te je njegovim ljudskim životom u nama opet zavolio ono što mu bijaše milo u Sinu.⁸ Tako smo spašeni, snagom ljubavi Božje.

No Božje spasenje i Božji izvorni plan uključuje sav stvoreni svijet, čovjeka i prirodu. Ovakav cjeloviti, kozmološki pogled iščitavamo iz Biblije, već s njezinih prvih stranica, ali i iz psalama: „Hvalite Gospodina s nebesa, hvalite ga u visinama! Hvalite ga svi anđeli njegovi, hvalite ga sve vojske njegove! Hvalite ga, sunce i mjeseci, hvalite ga sve zvijezde svjetlosne!“ (Ps 148,1-3) i iz proroka: „Jer, gle, on sazda planine i stvori vjetar, otkriva čovjeku misao svoju, on tvori zoru i mrak, i penje se na vrh visova zemaljskih Jahve, Bog nad Vojskama, njegovo je ime“ (Am 4,13). Čovjekov odnos prema stvorenom svijetu trebao bi biti pun divljenja i ljubavi. Iz pravog kršćanskog osjećaja proizlazi ljubav prema svakom stvorenju, pa tako i prema prirodi, svijetu koji je Bog tako bogato uredio da u njemu živimo. Prvi kršćanski propovjednici i sveci to su znali, o blagonaklonom odnosu čovjeka prema stvorenom svijetu govorili su sveti Irenej, Jeronim, Augustin, u srednjem vijeku zatim Toma Akvinski, Bonaventura, dok je najizraženiju misao o ljubavi prema stvorenom svijetu zasigurno prenio sveti Franjo Asiški. Na njega se papa Franjo poziva kad želi prenijeti poruku o ljubavi prema stvorenju svijetu koji je zaslijepljen despotskim antropocentrizmom. Gdje je čovjekova ljubav prema stvorenom svijetu danas? Stvorenje nije tu samo da bi ga iskorištavali i manipulirali u svoju korist. Kršćanska je poruka ona koja želi prenijeti da svako stvorenje ima vrijednost samo po sebi. „Svako stvorenje posjeduje vlastitu dobrotu i savršenost (...) Različiti stvorovi koje je Bog htio u njihovu vlastitom biću, svaki na svoj način, odražavaju zraku beskonačne Božje mudrosti i dobrote. Zato čovjek mora dobrotu koja je vlastita svakom stvorenju poštivati da izbjegne neurednu upotrebu stvari“.⁹

⁸ RIMSKI MISAL, Zagreb, 2018., 367.

⁹ KATEKIZAM KATOLIČKE CRKVE, Zagreb, 2016., 339.

S filozofske strane, budući da smo i mi i priroda stvorenja Božja, proistekli iz Boga, na ontološki smo način svi povezani, poput braće i sestara, kao što je to tako duboko doživio sveti Franjo. Svo stvorenje je poput braće i sestara, povezano nerazmršivim vezama i zato je naš odnos prema stvorenom svijetu, ako nije prožet ljubavlju, fundamentalno kriv i vodi k propasti nas samih. To je ono što papa u svojoj enciklici želi reći. Naš odnos prema svijetu koji je, zbog velike brzine promjena i degradacije okoliša, došao do prijelomne točke, zahtijeva hitnu pozornost i brigu. Potrebno nam je ekološko obraćenje i ekološki odgoj. Potrebno je da ponovno razvijemo osjećaj ljubavi i brige prema stvorenom svijetu, prema Zemlji koja za nas izvodi plodove razne i šareno cvijeće i travu.¹⁰ Potrebna nam je novi stil života koji neće biti usmjeren samo na zaradu i potrošnju, nego će biti opazljiv prema prirodi i čovjeku i gajiti kulturu očuvanja i ljubavi. „Govorimo o držanju srca koje prilazi životu s vedrom pozornošću, koje zna biti potpuno nazočno pred drugim ne razmišljajući o tome što će biti poslije, koje svaki trenutak prihvaća kao Božji dar koji treba živjeti u punini“, piše papa Franjo, „Isus nas je učio tomu kada nas je pozvao da gledamo poljske ljiljane i ptice nebeske...“¹¹

Još jedan biblijski primjer ove povezanosti i brige koja treba postojati između čovjeka i Zemlje papa navodi u točki 71 svoje enciklike. U biblijskoj tradiciji jasno je istaknut zakon u kojem je sedmi dan dan odmora posvećen Gospodinu. Sedmi se dan i Bog odmarao nakon što je stvorio svijet te i čovjek sedmi dan treba zastati i uživati nad plodovima svoga rada. Zatim je ustanovljen i zakon o subotnjoj godini koja je za Izrael značila potpuni počinak zemlje, odvijalo se to svake sedme godine, nije se sadilo, a želo se samo ono što je bilo potrebno za prehranjivanje. Konačno, nakon sedam sedmica godina ili četrdeset devet godina, slavio se jubilej, oprosna godina i godina „oslobođenja za sve stanovnike zemlje“ (usp. Lev 25, 10). Ovo govori na još izraženiji način o tome kako Zemlja i svo stvo-

¹⁰ LS, br. 1

¹¹ Isto, br. 226

renje pripadaju Bogu, a čovjek njima treba upravljati u milosrđu i ljubavi. Izraelac je bio dužan dijeliti plodove svoga rada s onima koji su u potrebi, sa siromašnima, udovicama i strancima.¹²

To je odnos prema Zemlji koji bismo i mi trebali njegovati. Ravnomjerno i razborito trošenje zemljinih dobara da bi se zadovoljile ljudske potrebe, umjesto bezočnog iskorištavanja koje dovodi do masivnih iznosa novaca i dobara koji na kraju ni ne donose pravo ispunjenje ljudskom srcu. Kultura umjerenosti i očuvanja, umjesto kulture pohlepe i bacanja. Ljubav i obazrivost prema svakom čovjeku, a posebno prema onom slabijem i siromašnom, umjesto iskorištavanja slabih i siromašnih u korist bogatih. Konačno, ljubav prema svakom biću, živom i neživom, koje je Bog smjestio u ovaj svijet. To je ono čemu bismo trebali stremiti i što bismo kao kršćani trebali navještati. „Hvaljen budi, moj Gospodine, sa svim stvorenjima svojim...”¹³

Zaključak

Kakav je onda naš odnos prema stvorenom svijetu i kakav bi trebao biti? U svojoj enciklici *Laudato si*, „Hvaljen budi“ papa poziva na ponovno promišljeni odnos čovjeka prema svijetu, koji danas sve više pati pod okrutnošću čovjekove ruke. Izokrenuli smo ono što je trebao biti odnos ljubavi i poštavanja u nemilosrdno iskorištavanje i uništavanje stvorenog svijeta, a takav odnos prijeti uništiti i nas same. Papa poziva kršćane, ali i sve ljude dobre volje, sve koji žive u ovom našem zajedničkom domu, da promijenimo svoj odnos prema Zemlji. Zemlja je naša sestra i majka, a ne samo sredstvo naše dobrobiti. Zato, ovo nije samo enciklika o ekologiji, ovo je poziv čovjeku da se vrati svojoj izvornoj neporočnosti, da vlada nad Zemljom u ljubavi i dostojanstvu imajući obzira za svako stvorenje, a posebno za drugog čovjeka. To pak proizlazi iz pravilnog odnosa prema Stvoritelju, kao što je imala Judita kad je uskliknula: „Velik si i slavan,

¹² *Isto*, br. 71

¹³ sveti FRANJO, *Pjesma stvorova*, Citirano prema: http://www.xacobeo.fr/ZF1.07.pri.St_Francois_hr.htm (23. IX. 2021.)

Gospode! U sili divan i nepobjediv! Sva stvorenja tvoja tebi neka služe, jer ti samo reče, i postadoše; posla duh svoj i on ih oblikova. I glasu tvome nitko ne odolje“ (Jdt 16,13-14).

PJESMA STVOROVA SVETOG FRANJE ASIŠKOG:

Svevišnji, svemoćni, Gospodine dobri,
Tvoja je hvala i slava i čast i blagoslov svaki.
Tebi to jedinom pripada,
dok čovjek nijedan dostojan nije,
ni da Ti sveto spomene ime.
Hvaljen budi, Gospodine moj,
sa svim stvorenjima svojim,
napose s bratom gospodinom suncem.
Od njega nam dolazi dan
i svojim nas zrakama grije.
Ono je lijepo i sjajne je svjetlosti puno:
slika je, Svevišnji, Tvoga božanskoga sjaja.
Hvaljen budi, Gospodine moj,
po bratu našem vjetru,
po zraku, oblaku, po jasnoj vedrini
i svakom vremenu Tvojem,
kojim uzdržavaš stvorove svoje.
Hvaljen budi, Gospodine moj,
po sestrici vodi:
ona je korisna, ponizna, draga i čista.
Hvaljen budi, Gospodine moj,
po bratu našem ognju,
koji nam tamnu rasvjetljuje noć.
On je lijep i ugodan, silan i jak.
Hvaljen budi, Gospodine moj,

po sestri i majci nam zemlji.
Ona nas hrani i nosi, slatke nam plodove,
cvijeće šareno i bilje donosi.
Hvaljen budi, Gospodine moj,
po onima koji praštaju iz ljubavi Tvoje
i podnose rado bijede života.
Blaženi koji sve podnose s mirom,
jer ćeš ih vječnom okruniti krunom.
Hvaljen budi, Gospodine moj,
po sestri nam tjelesnoj smrti,
kojoj nijedan smrtnik umaći neće
Jao onima koji u smrtnom umiru grijehu,
a blažen, koje Ti nađeš
po volji presvetoj svojoj.
Hvalite i blagoslivljajte Gospodina moga,
zahvaljujte njemu, služite njemu
svi u poniznosti velikoj!

Literatura

papa FRANJO, *Laudato si. Enciklika o brizi za zajednički dom* (25. V. 2015.), Zagreb, 2015.

Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, Zagreb, 1996.

John Ronald Reul TOLKIEN, *Silmarillion*, Christopher Tolkien (ur.), Zagreb, 2018.

RIMSKI MISAL, Zagreb, 2018.

KATEKIZAM KATOLIČKE CRKVE, Zagreb, 2016.

Sveti FRANJO, *Pjesma stvorova*. Citirano prema: http://www.xacobeo.fr/ZF1.07.pri.St_Francois_hr.htm (23. IX. 2021.)